

Ö R Ö K S É G

BALOGH EDGÁR

Szárszóra várva

Barátaim, akikkel a Györffy-kollégium meghívott előadójaként, majd a német megszállás után az ellenállási mozgalomban találkoztam, levélben hívták fel figyelmemet, hogy az 1943-as balatonszárszói találkozó ötvenedik évfordulóján újra összegyűljenek a Balaton mellett mindazok, akik népünk sorsát a mai viszonyok közt is féltik, akárcsak abban a félszázad előtt volt válságidőben. Hívnak, hogy legyek majd ott én is, szóljak hozzá a dolgok forgásához. Nem hiszem, hogy előrehaladott koromban képes lennék utazásra, bár már a találkozó gondolata is felvillanyoz. Különben az első szárszói megbeszélésen sem vehettem részt személyesen. Éppen katonai szolgálatban voltam, mint a később vértanúvá vált nemzeti hős, Nagy Jenő tisztiiskolás tanítványa, de a dési kaszárnyában is szakíthattam időt arra, hogy legalább levélben köszöntsem az egybegyűlteket. Valószínűleg most sem tehetek majd másként, unokám képvisel majd, mint ahogyan már a Petőfi Irodalmi Múzeum tavalyi Illyés Gyula-emlékülésén.

Ezidén nehezebb a dolgom, mint ötven évvel ezelőtt. Akkor egy országban élve tájékozottabb lehettem a készülődésekről, s ennek megfelelően állíthattam össze üdvözetemet. A kisebbségi múltból szerzett tanulságokra hivatkozva arra utaltam, hogy a világháborúk okozta bonyodalmakból egy igazságos dunai összefogással és megegyezéssel keressünk menekedést. Azóta újabb kisebbségi élménysor következett álmokkal és csalódásokkal, vívmányokkal és bukásokkal, a láncolat ellentmondásainak ma sincs végük. Éppen ezért úgy gondolom, nem elég a régi szép óhajok ismétlése, hanem hozzá kell járulnom az évforduló előkészületeihez is. Talán támad visszhangja idejében, s mire a tanácskozás sorra kerül, érdemlegesebben szólhatok hozzá az ott megvitatásra kerülő sorskérdésekhez.

Kezdem a létünket meghatározó nemzetfogalom tisztázásával.

Hat évvel a most megünnepeendő szárszói találkozó előtt, 1937 őszén 187 erdélyi fiatal gyűlt össze Marosvásárhelyen, hogy mintegy alkotmányozó módon megteremtse a Romániában élő magyar kisebbség demokratikus összefogását az önvédelemre, egyben megértést keresve az ország többségi román vagy más kisebbségekhez tartozó lakosságával. A vásárhelyi találkozó önmeghatározása szerint „a magyarság szent hagyományain és keresztény erkölcsi értékein felépülve a demokratikus nemzeti gondolatot sugározta szét”, egyetértést hirdetve világnézeti, társadalmi, felekezeti és származási különbségek nélkül. Legkevésbé sem volt ez csak szólam. Ezúttal közös célra állott össze egy tábor a jobboldali Hitel ifjúságától a baloldali Korunk fiatal munkatársaiig, ott volt a népet vállaló értelmiségi és a szindikalista munkás, a kisiparos és földműves ifjúsági küldött egyaránt. Itt született meg egy romániai Magyar Szövetség átfogó terve, s maradandó jelképpé vált Fodor József temesvári katolikus lelkész kézfogása Nagy István szocialista íróval, kölcsönösen elfogadva egymás jogos társadalmi

igényeit. A közösségből nem maradtak ki azok a zsidó származásúak sem, akik eltérőleg az akkor már disszimilációval zsidó nemzeti alapra helyezkedőktől a magyar népben-nemzetben gondolkodó történelmi magatartást vállalták.

„Gondoljatok arra – mondotta Tamási Áron elnöki megnyitójában az egybegyűltekhez –, hogy vizsgán álltok népetek előtt, s hogy az erdélyi magyarság történelme rajtatok keresztül azt a generációt fogja megmérni, amely ma a legnagyobb felelősséggel tartozik népének.” A meghirdetett történelmi nemzetfogalom vállalása hősi elhivatottságot várt el egy új magyar nemzedéktől, testvéri együttélésben az önmagukat megfogalmazó más népekkel-nemzetekkel. A népi összefogást ideig-óráig aláaknázhatták fajirtó és egymás ellen uszító nacionalizmusok, fogadkozásait elhomályosíthatták tolakodó kizárólagosságok, de nem véletlen, hogy az erdélyi magyarság mai öntudatra ébredése követendőnek tekinti és idézi a Marosvásárhelyen kialakult nemzeti modellt.

1944 őszén úgy látszott, hogy Erdélyben a német megszállás alól felszabadulva s a román történelmi pártok véres türelmetlenségével szemben néptestvériséget ígérő román demokratikus mozgalmakkal szövetkezve sikerül egy „népi demokrácia” keretében a kisebbségi alárendeltségből „együttélő nemzetiség” szintjére jutni. A kezdeti sikereket azonban hovatovább egy sztálini típusú szocialista központosítás és a román nemzetállam visszatérő sovinizmusa követte. Évtizedeken át ezekkel kellett viaskodnunk, míg végül is a baloldali parancsuralom erőszakosan beolvasztó politikája kerekedett felül. Koncepció s perekk, bebörtönzések, minden nemzetiségi szervezkedés és intézmény feloszlása után a személyi jogoknak tett időleges engedményeket is felfüggesztette a teljes „homogenizálás”, vagyis a román egyneműsítés egészen a diktatúrát megbuktató 1989-es népfelkelésig. A megmozdulásban érthetően cselekvő szerepet játszott a magyarság is, az 1990-es marosvásárhelyi magyarelles pogrom után azonban nyilvánvalóvá vált, hogy újra a többségi államnemzet egyeduralma tört az éltre.

Közismert ugyan mindez, de a nemzetiségi kérdés alakulásának felvázolása végett nyomon kellett követnem a többfordulatos változások menetét. Amíg az első világháború végeztével a magyar nemzetből leválasztott erdélyi magyarság még mint kisebbségi entitás közösségeként létezhetett s a bécsi döntés után nemzet voltában – a borzalmas újabb világháborúba sodortatás árán – ideig-óráig látszólag fel is frissülhetett, addig a bekövetkező második kisebbségben sorsa fokozatosan magának a nemzeti létnek a megszűnésével járt. Irodalma, tudománya egy csökkenő elitben akár még virágozhatott is, de ez már a halódás jegyét viselte. Maga a széles, kétmillió magyar néptömeg szétzilálódott, és a nemzethalál kómájába került, egykori nemzet voltából egy már csak etnikai tenyészet mélypontjára süllyedve.

A végveszély új nemzeti-nemzetközi tömörülést igényel.

Ha meg akarjuk érteni a még ugyancsak zavaros, de mégis ígéretes értelmi népszolgálat mai feltűnését az erdélyi magyar elit életében, akkor a nemzeti voltot meg kell tudnunk különböztetni a csupán származási szint bizonytalan vegetációjától. A végső szükségben most jelentkező mozgolódás egyelőre felülről próbálja kialakítani az új nemzeti életformát immár nem is kisebbségi, hanem nemzetrészes keretben, az örendelkezés és öngazgatás Európa-szerte, sőt világméretben jelentkező igénye szerint. Nem elég szomorú tényként megállapítani egy letűnt ezeréves nemzeti fejlődés helyébe lépő fellah-nyomorúság – a végzetes elcsángósodás – tragédiáját, hanem cselekedni is kell a nemzet-volt korszerű visszaszerzéséért.

Ez egyelőre elméleti előkészületben van. A Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) képviselőinek és szenátorainak Bukarestben vívott jogharca nyomában

eddig már két „önrendelkezési tervezet” is közlésre került a szervezet Erdélyi Híradó címmel megjelenő országos fórumában, a kolozsvári Szabadság napilap heti mellékletében. Az elsőt Balázs Sándor, a diktatúraellenes mozgalomban szerepet játszott filozófianár, ma a Bolyai Társaság elnöke terjesztette vitára, a második szerzője Csapó József szenátor. Mindkét dokumentum új történelmi távlatokba helyezi a magyar nemzeti közösség autonómiájának élre jutott kérdését.

Az eleve önkormányzati keretnek szánt RMDSZ kezdettől fogva olyan „szövetség”-nek minősítette magát, melyben különböző frakciók küldöttei országos tanácsban dolgoznak együtt a mindenkori irányvonal megállapításában. Máris jelen van benne szabadelvű klub, kereszténydemokrata párt, földéspárt, és most van éppen alakulóban egy új-szociáldemokrata magyar munkástömörülés is, jelen vannak a csúcstestvények szószólói. A képviselők arányai körül ugyan – ne idealizáljunk – fel-feltörnek a számjárték vetélkedő vitái, de kétségtelen mindenki előtt, hogy az erdélyi magyarságnak szüksége van mind az ország, mind a nagyvilág liberális, kereszténydemokrata, szocialista és szakmai fórumai felé is közvetlen kapcsolatokra a maga egységének feladása nélkül. Ma az a helyzet, hogy a tagság túlnyomó többségét alkotó „függetlenek” józan ösztöne ellensúlyozza a túlzó elkülönüléseket, s biztosítja a nemzetiségi önvédelem egységét.

Az összetartás kulcsa tulajdonképpen az égetően szükséges művelődési népszolgálat, s ennek szakmai súlya hovatovább lehetővé teszi az arányosítások „konszenzusain” tülemlelkedő erkölcsi és alkalmassági személyválogatást.

Sajnos, a nemzetmentő erdélyi magyar intelligencia ugyancsak megtépázva és megfogyatkozva lát hozzá új teljesítményeihez. Nemcsak népi feladataira kell ügyelnie, hanem be kell töltenie a soraiban támadt hézagokat is. Az orvos, aki – most ne keressük: kényszerből, pánikból vagy személyi felelőtlenségéből – itthagya betegeit, a tanár, aki nélkül képzetlen erőkre hárul a tanítás, a színész, aki lelépett színpadjainkról, elhagyva közönségét, a közgazdász, a mérnök, néhol még lelkész is, aki az ősi szülőföldről távozott, nehezen és lassan pótolható, s az értelmiség megfutamodása még mindig tart. Annál hősiesebb az itthon maradóak bekapcsolódása a tömegeink új felemelkedését sürgető mindennapokba.

Nem megy ez akadályok nélkül. A posztkommunista kor nem kedvez a nemzeti önösszeszedésnek. Már a megbukott parancsuralom atomizálta a társadalmat, s a lesüllyedt tömeg, amely így egyedeire bomlott, a magyarság esetében – s talán Magyarországon is – kimaradt a nemzetfenntartó történelmi haladás folytonosságából. Öreg koromra lázasan figyelem azok hivatásvállalását, akik akár a Romániai Magyar Demokrata Szövetség élén, akár egyházaink erkölcsi elkötelezettségével a felelő magyar intézményhálózatban keresik az újra nemzetté válás lehetőségeit, s szívem szorul nemcsak a román szélsőséges elemek ellenakciói láttán, hanem a saját sorainkban is fel-feltünetedező viszolygások hallatára.

A Tamási Aront idéző új erdélyi magyar valóság szemlélet követelménye – egyben a népszolgálatra vállalkozó értelmiségi csoportok közgyűlési célja – nyilvánvalóan a magyar tömegek visszavezetése saját megszakított történelmük folyamatába, s egyidejűleg beillesztésük a román néppel közössé váltandó állam európai rendjébe. Igen ám, de ez a kettősen egy józan létprogram nemcsak a román többségi egyeduralom vágyképebe ütközik, hanem ellenvéleményekre talál a magyar értelmiség még tétova peremén is. Egyfelől akad fenntartás a nemzeti önszervezés „kollektivizmusával” szemben, ami egyesek szerint sérti az egyéni szabadság elvét, másrészt akad még olyan illúzió,

hogyan a magyarság felemelését és egyenrangú nemzetrésszé válását a románsággal való megegyezés nélkül is meg lehet valósítani... Így aztán megtorpedózható egyfelől egy „populistának” minősített magyar történelmi tudatébresztés, másfelől a román demokratikus ellenzékkel való szövetkezés realpolitikája.

A kavargó színképben olcsó személyeskedések és felszínes ideológiai csatározások árnya vetül a népszolgálat fővonalára, ez azonban minden külső és belső bomlasztással szemben eddig mégis csak érvényesül. A nemzetféltes mentőgyakorlata töretlen, s akár a történelmi visszakapcsolásnak, akár az önkormányzati jövő békés nyitogatásának egyre erősödő népi visszhangja van. A nemzeti volt hovatovább nem csupán statisztikai állag, hanem egy magára ébredő magyarságnak az önvállalása. Egymást érik a hagyományok felújításai, emléknepok, a múltat elevenítő értekezletek, fokozódik a figyelem minden iránt, ami egy hovatovább megszakíthatatlan folytonosság jele a megmaradásban. A társadalom egyedekre foszlásának felelőtlen, önző szabadossága helyébe a sokoldalú nemzeti szövetkezés és egyben a hasonló román demokratikus erővel való együttműködés józan fegyelme lép. Elég talán a megjelenésében és témagazdagságában pompás Művelődés Szabó Zsolt és Horváth Arany szerkesztésében újra megjelenő számaira hivatkoznunk, mint a kibontakozó népszolgálat szócsovére.

Az erdélyi magyar értelmiség vitái során kifogások merültek fel az egyéni jogokat állítólag sértő társadalmi „voluntarizmus” ellen is, kétségbe vonva bárminő hivatástudat, népi sorsformálás értelmét. Tetézte ezt a cinikus aggályt valamiféle „etnocentrizmus” gyanakvó vádja, mintha demokrata céljaink mögött rasszizmus, nacionalizmus, sovinizmus sanda hajlamai rejtőznének. Ismert ráfogások a nemzetikkasztó parancsuralom sötét hagyatékából. Messzire tévednénk, ha az ilyen minősítések bel- és külföldi forrásait kutatnók, elégedjünk meg azzal a szigorú ténymegállapítással, hogy távolról sem ilyesmire van szó, hanem éppen ellenkezőleg: a faji, nemzetiségi diszkriminációk kiküszöböléséről. A kisebbségi sorsra juttatott magyarság egyenjogúsításáról a más történelmi többségű államkeretben, ahol ne legyen többé uralmi előjog, hanem békés együttélés. Ez a célkitűzés nyilvánvalóan csak az etnikumok s a bennük gyökerező nemzeti, nyelvi, művelődési (szóval történelmi) különbségek kölcsönös tiszteletén épülhet fel, kiegészülve minden nemzetiség közös állampolgársági – a jövőben remélhetőleg kontinentálissá váló – elkötelezettségével. Állam és nemzetiség világosan választható, s az egyenrangúság szellemében össze is illesztendő fogalmak.

Az állami beilleszkedés követelménye elkerülhetetlen. Innen nyílik lehetséges út szelesebb integrációra.

Az erdélyi demokrata magyar értelmiségnek egyfelől etnocentrikusan kell lemaradt, lesüllyesztett népéhez közelednie, másfelől az etnikus színvonalról öntudatos nemzetrésszé emelt tömegeit mozgósítva a számára adott állami keretből román és más nemzetiségű társaival együtt a nemzetállamot meghaladó régiók felé alkalmazkodnia. Vagyis: éppenséggel népben-nemzetben gondolkodva kell vállalnia az együttélés és az integráció jövőbeli lehetőségeit. Így folytathatja távlatosan egy szülőföldünkről kibontakozó történelmi fejlődésvonal ívelését. Hivatkozunk Bethlen Gábor bölcs realizmusára, lelkünke fogadjuk a lángolón megnyíló „Bolyai- és Csere-sírok” proféciáit, Ady idézzük és Benedek Elekét, megedzódunk Márton Áron, Kós Károly, Kacsó Sándor transzilván humanizmusán, s így jutunk el a ma karizmás hőiség, Tótkés Lászlóig, aki szövetségünk élén hirdeti a népi-nemzeti feltámadást és a néptestvériséget. Velük gazdagodva nem szakadunk el az évszázadok óta velünk együttélő románságtól, de újabb és természetes benső kötődést szerzünk a magyar etnikumból eredt egyetemes magyar

anyanemzettel. Az pedig nem más, mint történelmileg sokféle elemből gyúrt nyelvi, kulturális egység, még ha egyes részei más-más államban más-más többségekkel és kisebbségekkel élnek is együtt.

Olyan nehéz talán a köznap használatban egymásba mosódó fogalmak értelmi szétszedése és újra összerakása? A más nemzetállamokban átélt kisebbségi idők erre a tisztázásra serkentettek: etnikum és nemzet, nemzetállam és nemzetiségi önkormányzat, nemzetrészt és anyanemzet, állampolgárság és népek együttélése, régió és kontinentális integráció külön-külön veendő és újra egymáshoz viszonyítható, mindent logikusan helyére téve.

Mit várunk Szárszótól?

Ha számításra vesszük a kisebbségi tapasztalatokat, úgy egyetemes nemzeti szinten – tehát a nyilvánvalóan egységre törekvő szárszói értekezleten – elvárhatjuk egy korszerű magyar történelmi tudat kibontását minden részre, államilag más-más hovatartozásra kiterjedő teljességben, s ennek reális egyeztetését az illető államokban élő más nemzetiségűek hasonló önrendelkezésével. A magyarság az államrendet mindenütt mással igazságosan megosztó nemzetrészek összessége. Saját történelmi folytatódása többszörösen önazonos, hivatásának valva mindenütt a másokkal való egymásra találás humánumát. Ezért érdemes magyarnak lennünk.

A mai káoszban fogalmazzuk meg újra az értelmiség népszolgálati szerepét a pusztán etnikumból teljes nemzetté válás folyamatában. Tisztázzuk bárhol – tehát Magyarországon is – a más nemzetiségűekkel való együttműködést a parlamentáris demokrácia függvényében és az európai közösség fejlődésiránya szerint. De ott lesznek-e Szárszón meghívottakként a magyarországi német, román, zsidó, szláv és roma népközösségek képviselői? Példát kell adnunk újra a környező nagyvilágnak emberségre úgy, mint a vallásszabadságot törvényesítő 1568-as tordai országgyűlés vagy az első európai nemzetiségi törvényt megszavazó szegedi országgyűlés 1849-ben.

Szellemben merjünk nagyok lenni.